

(1788–1789 р., у шести книгах), а також «Синопис» (1762 р.), літопис Нестора «Летопись его с продолжателями по Кенигсбергскому списку» (1766 р.) та багато інших.

Юридична література нараховувала близько 100 назв книг, переважно латиномовних, а також декілька французькою та польською мовами. До цього розділу були включені як політичні трактати, так і праці з античного й середньовічного права, зокрема магдебурзького, статuti польських королів та конституції. Бібліотечне зібрання мало понад 100 назв книг з медицини латинською, російською, польською, німецькою, французькою мовами.

Отже, каталог бібліотеки Чернігівської семінарії початку XIX ст. дає досить повну картину кола читання як викладачів, так і студентів. Переважна більшість книг належала до гуманітарного профілю й була видана в Західній Європі. Наявність традиційної латиномовної літератури засвідчує панування й у XVIII ст. культу латинського слова, хоча поступово бібліотека дедалі активніше поповнювалась книгами на національних мовах.

1. Докучаев Н. Первые годы существования Черниговской семинарии (1700–1712 гг.) // Черниговские епархиальные известия. – 1871. – № 2. – Часть неофициальная. – С. 46.

2. Гумилевский Ф. Общий обзор епархии Черниговской. – Чернигов, 1861. – С. 89.

3. Знаменский П. Духовные школы в России до реформы 1808 года. – Казань, 1881. – С. 796.

4. Російський державний історичний архів. – Відділ рукописів. – Ф. 834. – Оп. 3. – Спр. 3326. – 454 арк.

5. Знаменский П. Указ. соч. – С. 796.

Валентина Саржан

Інформаційна діяльність Державного архіву Чернігівської області: сучасний стан та перспективи

Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО) продовжує та розвиває традиції, започатковані Чернігівською губернською вченою архівною комісією (далі – ЧАК), використовуючи при цьому здобутки архівознавства та сучасні інформаційні технології.

На сьогодні одним з пріоритетних напрямів діяльності архіву є забезпечення потреб суспільства ретроспективною документальною інформацією.

Основними шляхами реалізації цього важливого напрямку є підготовка довідково-інформаційних видань, обслуговування громадян та юридичних осіб за їхніми зверненнями та дослідників через читальні зали установи, ініціативне інформування, виставкова діяльність, популяризація архівних документів через засоби масової інформації, електронне інформаційне забезпечення.

У забезпеченні інтелектуального доступу до документів великого значення набувають високоефективні інформаційно-пошукові засоби. Реалізація доступу до відомостей, які містять документи, відбувається за допомогою довідкового апарату, що являє собою комплекс взаємопов'язаних довідників. Тому створення та удосконалення довідкового апарату завжди перебуває в центрі уваги установи.

Нині у ДАЧО наявні усі обов'язкові елементи довідкового апарату: описи, каталоги, огляди,

показчики, путівник, довідники, електронні бази даних тощо.

Зазначений довідковий апарат містить відомості про склад і зміст документів на рівні архіву, архівного фонду та одиниці зберігання.

Функціонують та щорічно поповнюються довідково-інформаційні бази даних про склад і зміст документів, що зберігаються в установі. Вони існують як у традиційній формі – систематичні, іменні та географічні каталоги до документів на паперовій основі та плівкових носіях, так і в електронній – іменна, географічна та тематична бази даних. Система каталогів налічує майже півмільйона тематичних карток.

Значна увага приділяється підготовці документальних та науково-довідкових видань.

Загалом чернігівські архівісти видали 26 збірників та добірок документів, 12 довідково-інформаційних видань. За документами ДАЧО складено 25 показників (20 фондових та 5 міжфондових систематичних, географічних та іменних), 17 оглядів фондів (8 фондових та 9 тематичних), 35 тематичних переліків документів. За останні 10 років чернігівськими архівістами видано добірки документів «Українізація на Чернігівщині в 20-30 роки», «Німецько-фашистський окупаційний режим на Чернігівщині», «Архівне будівництво на Чернігівщині 1921–1941 рр.», перелік документів «Голодомор 1932–1933 рр. на Чернігівщині мовою документів», довідники «Документи з історії євреїв у ДАЧО», «Особові фонди і архівні колекції, які зберігаються у ДАЧО».

Готується до друку аналогічний довідник про документи фондів, що зберігаються в архівних відділах райдержадміністрацій та міськрад.

Видано «Путівник по фондах Державного архіву Чернігівської області», в якому представлена інформація про склад та зміст документів з паперовою основою, фото-, фоно-кінодокументів. Ця інформація доповнена історичними довідками про основних фондоутворювачів. У довіднику також подається інформація про документи розсекречених фондів.

Більш детально інформація про склад та зміст документів фондів дорадянського періоду представлена в «Анотованому реєстрі», до якого увійшли характеристики документів фондів установ, що діяли на території сучасної Чернігівської області – Чернігівського та Новгород-Сіверського намісництв, Малоросійської, Чернігівської та Полтавської губерній, а також документальних комплексів, що утворилися за часів Центральної Ради, Директорії Української Народної Республіки та Української Держави гетьмана П. Скоропадського.

Друком видано двомовний буклет ДАЧО і довідник «Губернатори та віце-губернатори».

Щоквартально, починаючи з 2005 р. на власній видавничій базі видається інформаційний бюлетень Держархіву області «Архівний вісник», який містить багатоаспектну інформацію, актуальну для фахівців архівної галузі та користувачів.

ДАЧО бере активну участь у реалізації проектів Державного комітету архівів України за галузевою програмою «Архівні зібрання України». Підготовлені описові статті для довідників «Національний архівний фонд України. Засоби інтелектуального доступу до документів» та першого тому довідника «Архівні установи України», Національного реєстру втрачених та переміщених архівних фондів, довідника про розсекречені архівні фонди. Складені описові статті до бібліографічного покажчика «Видання державних архівних установ України. 1925–2000 роки».

За програмою Держкомархіву «Архівні зібрання України» з метою забезпечення системного підходу до підготовки довідково-інформаційних видань, ДАЧО розроблений перспективний план видання довідників. Розпочато підготовку спеціальних архівних довідників – анотованих реєстрів описів фондів

періоду після 1917 р. Готується до друку довідник «Анотований реєстр описів фондів окупаційного періоду».

Про якість та науковий рівень робіт свідчать не лише рецензії відомих науковців, а й відзнаки Держкомархіву. Так, премію імені Василя Веретенникова у номінації «Археографія» отримав «Путівник по фондах ДАЧО» (2003), дипломи за результатами конкурсу науково-методичних та науково-інформаційних робіт з архівознавства, документознавства та археографії отримали довідник «Документи з історії євреїв у Державному архіві Чернігівської області» (2003) і тематичний перелік «Голодомор 1932–1933 рр. на Чернігівщині мовою документів» (2004).

Найнагальнішим завданням ДАЧО на сучасному етапі є використання ретроспективної інформації для забезпечення законного права громадян демократичного суспільства – права на інформацію, надання громадянам широкого доступу до інформаційних ресурсів. Архівісти завжди пам'ятають, що імідж установи в очах пересічних громадян створюється перш за все завдяки повсякденній роботі із заявами громадян, якості задоволення їхніх потреб за запитами соціально-правового характеру.

Упродовж останніх років архівісти докладали значних зусиль для забезпечення виконання запитів громадян, пов'язаних з реабілітацією жертв тоталітарного режиму, компенсаційними виплатами коштів «остарбайтерам».

ДАЧО виконує запити, що надходять від громадян і зацікавлених установ та надає довідки про роботу в партійних і комсомольських органах, майнові права громадян, обрання на виборні посади й громадську діяльність, нагородження урядовими нагородами, участь у партизансько-підпільному русі у роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр., перебування на окупованій території, роботу в роки нацистської окупації Чернігівщини (1941–1943 рр.), загибель в роки окупації, народження, смерть, шлюб тощо. Щороку архівісти виконують кілька тисяч запитів соціально-правового характеру.

Останнім часом спостерігається актуалізація генеалогічних досліджень, розширення їхніх хронологічних, географічних і соціальних рамок. Потік генеалогічних запитів дедалі зростає. Лише протягом поточного року генеалогічною тематикою цікавилися 147 користувачів, що вдвічі більше у порівнянні з минулим роком.

Статистика звернень користувачів свідчить про зростання зацікавленості громадян України, ближнього та дальнього зарубіжжя історією своїх родин. На сьогодні ДАЧО може задовольнити користувачів лише описами цих справ, неповною географічною та іменною базами даних.

З метою забезпечення користувачів повною ретроспективною інформацією генеалогічного змісту, установа бере участь у реалізації проекту Держкомархіву України з підготовки Зведеного каталогу метричних книг, що зберігаються у державних архівах України. До каталогу увійдуть відомості про всі метричні книги, що перебувають на зберіганні, незалежно від того, до якої конфесії належить релігійна установа, яка вела книги.

Останнім часом увагу науковців привертають документи громадсько-політичних об'єднань. Це потребує створення до них якісного довідкового апарату. На сьогодні дослідники можуть скористатися лише описами справ та локальними іменними картотеками. З метою забезпечення інтелектуального доступу до документів, що містять змістовну багатоаспектну інформацію, проводиться робота зі складання анотованого реєстру описів фондів громадсько-політичних об'єднань.

Значну роль в інформаційній діяльності ДАЧО відіграють читальні зали, в яких щороку фіксується кілька десятків тисяч відвідувань дослідниками з України, близького та далекого зарубіжжя. На

сьогодні пропускна спроможність читальних залів є недостатньою для повного задоволення потреб користувачів, а розпорошеність архівних фондів між двома містами та 7 приміщеннями створює великі незручності як користувачам архівних документів, так і фахівцям архівної справи.

Широко розвинуті такі інформаційні послуги, як ініціативне інформування, стаціонарні, пересувні та он-лайнні виставки документів, лекції, публікації документальних добірок та статей у засобах масової інформації, виступи на радіо та телебаченні. Останнім часом популярністю користуються виставки ксерокопій документів. В установі розроблений та успішно реалізується план виставкової діяльності.

На сьогодні ДАЧО працює над впровадженням в архівну справу сучасних інформаційних технологій. В архіві функціонує власний веб-сайт, на якому оприлюднена коротка інформація про склад і зміст документів фондів, характеристика науково-довідкового апарату. У розділі «виставки» експонуються цифрові копії документів, оперативно заповнюється розділ «анонси» та «новини».

Важливим здобутком сучасних інформаційних технологій є створення та постійне оновлення електронної облікової бази даних, яка конвертована у єдину національну систему – Центральний електронний фондний каталог. База даних облікового характеру дала можливість оперативно отримувати інформацію про обсяги, крайні дати, склад та зміст документів кожного окремого фонду та всі зміни, що у них відбуваються.

Сьогодні фахівці ДАЧО працюють над створенням аналогічної бази даних архівних відділів райдержадміністрацій та міськрад, що дозволить володіти оперативною інформацією про обсяги, склад та зміст фондів мережі державних архівних установ області.

Облікові бази даних стали основою для створення автоматизованого фондowego каталогу, автоматизованих покажчиків та інших довідників, що значно прискорить надходження інформації про пошукові дані архівних документів, затребуваних користувачами.

Крім облікової бази даних, у ДАЧО є тематична база, до якої у повному обсязі увійшла інформація про архівно-слідчі справи, частково інформація про нагородні документи; триває створення та поповнення іменної, географічної та бібліотечної баз даних.

Запорукою просування у напрямі удосконалення інформаційного обслуговування користувачів є належна комп'ютерна оснащеність не лише робочих місць фахівців, а й створення електронного робочого місця дослідника у читальному залі, а також інтенсивне наповнення баз даних та постійне оновлення інформації на веб-сайті.

Перспективними є автоматизація процесів використання і публікації документів, надходження та виконання запитів, удосконалення процесів пошуку необхідної інформації, облік видавання справ користувачам та використання документів, надання інформаційно-довідкових та консультативних послуг щодо наявності документів певної тематики за відповідні історичні періоди. Найближчим часом передбачається впровадження баз даних з обліку користувачів та тем досліджень у читальних залах ДАЧО та обліку роботи з установами-джерелами формування Національного архівного фонду України.

Великі можливості закладені в процесі створення електронного комплексу описів архівних фондів з інформацією на рівні одиниці зберігання. Проте оцифровування описів наражається на проблему прискорення робіт з удосконалення заголовків справ, які не завжди розкривають зміст та склад документів.

Важливим напрямом забезпечення збереженості й надання інформації є здійснення оцифрову-

вання документів. Це дасть можливість здійснювати супровідне відновлення згасаючого й слабконтрастного тексту та видавання дослідникам виключно оцифрованих документів.

ЧАК відіграла велику роль у створенні джерельної бази, на якій започаткував свою діяльність губернський історичний архів, що і зараз є вагомою часткою документальної скарбниці ДАЧО. За роки існування змінювалася назва архіву, його структура та підпорядкування, проте залишалися незмінними традиції – примноження джерельної бази, опрацювання документів та запровадження їх у науковий обіг. ЧАК заклала міцні підвалини пріоритетних напрямів розвитку архівної справи в регіоні.

Євген Максимчук

Документи Державного архіву Чернігівської області як джерело захисту прав жертв нацистського окупаційного режиму

Відразу після Нюрнберзького процесу Німеччина почала послідовно виплачувати грошові компенсації колишнім в'язням концтаборів і примусовим працівникам з Франції, Бельгії, інших країн Західної Європи, а пізніше й Польщі. Не одержали виплат лише громадяни колишнього СРСР, оскільки радянський уряд відмовився від будь-яких виплат з боку Німеччини постраждалим громадянам усіх республік Радянського Союзу, оприлюднивши 22 серпня 1953 р. офіційну заяву про відмову від репараційних претензій на користь фінансового оздоровлення господарства Німецької Демократичної Республіки. Таким чином, громадяни СРСР, які чи найбільше постраждали від німецьких окупантів, були позбавлені права на бодай мінімальне відшкодування за перенесені страждання й втрати. Натомість вони намагались забути роки перебування у фашистській неволі, особливо зважаючи на підозріле ставлення представників влади до всіх, хто зазнав цих страшних випробувань. У перше повоєнне десятиріччя практично кожна людина, яка опинилася в роки війни за будь-яких обставин за кордоном, вважалася ледь не зрадником Батьківщини (це, насамперед, стосувалося військовополонених)¹.

У другій половині 80 – на початку 90-х рр. ХХ ст. жертви нацизму з колишніх республік СРСР почали активно включатись у боротьбу за свої права. З великого масиву документів було знято гриф «таємно», фільтраційні справи колишніх в'язнів фашистських таборів та примусових працівників – остарбайтерів – були передані органами Служби безпеки України до державних архівів областей.

У січні 1993 р. за результатами переговорів між Урядами України, Республіки Білорусь, Російської Федерації та ФРН було підписано чотиристоронню угоду щодо виплати компенсацій громадянам колишнього СРСР, які в роки Другої світової війни стали жертвами переслідувань з боку нацистів (так звана перша виплата). 19 серпня 1993 р. у Мінську в ході додаткових переговорів була досягнута окрема угода між Україною, Росією та Білоруссю, в якій сторони чіткіше визначили порядок виплат і розмежування компенсацій.

У рамках реалізації зазначеної чотиристоронньої угоди Кабінет Міністрів України в червні 1993 р.